

MUISTIO

Heli Parikka, Tiina Härkönen

YRITYS- VASTUU ULOTTUU DATAAN

Näkökulmia ja ehdotuksia vastuullisen
datan käytön edistämiseksi

LOKAKUU 2020

Sitra muistio

©Sitra lokakuu 2020

Tekijät: Heli Parikka, Tiina Härkönen

Toimitussihteeri: Mira Nupponen

Taitto: PunaMusta

Muistio pohjautuu Sitran ja FIBSin keväällä 2020 koordinoiman Data osaksi yritysvastuuta -työpajasarjan tuloksiin ja niiden myötä kehittyneeseen ajatteluun.

**Yritysvastuu ulottuu dataan –
Näkökulmia ja ehdotuksia vastuullisen datan käytön
edistämiseksi**

978-952-347-189-4 (PDF) www.sitra.fi
(Muistio)

Muistion kieliversiot:

Företagens ansvar sträcker sig till data

ISBN 978-952-347-196-2 (PDF) www.sitra.fi

Corporate social responsibility encompasses data

978-952-347-190-0 (PDF) www.sitra.fi

Sitran muistiot ovat tulevaisuustyömme taustaksi tuotettuja sisältöjä.

Sisällys

Johdanto	4
Tiivistelmä	5
Sammanfattning	7
1. Mitä tarkoittaa data osana yritysvastuuta?	9
1.1 Vastuullinen datan käyttö rakentaa reilua datataloutta	9
1.2 Datavastuun tilannekuva	10
2. Vastuullisen datan käytön ulottuvuudet	12
2.1 Data luottamusta lisäävänä resurssina	12
2.2 Datan jakaminen vastuullisena tekona	13
2.3 Datan hyödyntämisen ympäristövaikutusten arviointi	14
3. Kohti nykyistä eettisempää datan käyttöä ja liiketoimintaa	15
3.1 Kuinka liiketoiminnan kestävyttä voidaan edistää reilun datan käytön näkökulmasta – Kolme teesiä	15
3.2 Reilun datatalouden esimerkkejä	17
4. Datavastuullisen yrityksen tunnusmerkit	21
4.1 Datavastuu lisää luottamusta	21
4.2 Datavastuullisen yrityksen toimenpiteet ja käytännöt	21
5. Visio – Kuinka edetään kohti reilua datan käyttöä?	23
Lopuksi	26
Lähteet	27

Johdanto

Data on noussut yhdeksi maailman arvokkaimmaksi liiketoiminnan raaka-aineeksi. Samaan aikaan datan hyödyntäminen yrityksissä on suurennuslasin alla, kun yhä suurempi osa asiakkaista vaatii läpinäkyvyyttä yritysten tapoihin kerätä ja hyödyntää dataa sekä mahdollisuutta vaikuttaa datan käyttöön.

Reilu datan käyttö on osa vastuullista liiketoimintaa ja tuo yritykselle parhaimmillaan uutta kilpailuetua. Datan käsittäminen resurssina ja sen sisällyttäminen osaksi yritysvastuuta auttaa ymmärtämään erilaisia datan hyödyntämiseen liittyviä näkökulmia. Data on lähtökohtaisesti kustannus, joka aiheutuu esimerkiksi sen keräämisestä ja säilyttämisestä. Vasta sen täysimääräisen hyödyntämisen ja jalostuksen kautta syntyvät oivallukset, palvelut ja tuotteet synnyttävät lisäarvoa yritykselle.

Vastuullisesta henkilödatan käytöstä on jo tullut kiinteä osa yritysten arkea lainsäädännön kehittymisen myötä. Erityisesti tähän on vaikuttanut EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen (GDPR) astuminen voimaan toukokuussa 2018. Tietosuoja-asetuksen vaatimusten mukaan toimiminen on tärkeä askel kohti nykyistä kestävämpää datan käyttöä. Euroopan komission tuoreen [selvityksen](#) (pdf englanniksi) mukaan tietosuoja-asetus tarjoaa kuitenkin yksilön näkökulmasta toistaiseksi vielä melko rajalliset vaikutusmahdollisuudet datan hallintaan (European Commission 2020). Tästä näkökulmasta tarkastellen organisaatioilla on yhä enenevässä määrin velvollisuus, ja samalla hyvä mahdollisuus, ylittää tietosuoja-asetuksen vaatimukset. Eurooppalaisilla yrityksillä on aineksia ryhtyä reilun datatalouden edelläkävijöiksi, lisätä houkuttelevuuttaan kumppanina ja vahvistaa kilpailukykyään globaaleilla markkinoilla.

Aidosti ihmislähtöisessä yritystoiminnassa kestävä datan käyttö ja hallinta on tiivis osa yritysvastuuta. Näiden kahden, datan ja yritysvastuun, välisen suhteen määrittely on vasta alussa. Sitra päätti keväällä 2020 lähteä tarkastelemaan, määrittelemään ja rajaamaan aihetta osana [reilun datatalouden IHAN®-hanketta](#) (Sitra 2020). Muistion sisältö syntyi Sitran ja Pohjoismaiden johtavan kestävä liiketoiminnan vauhdittajan [FIBS:n](#) (FIBS 2020) koordinoiman [Data osaksi yritysvastuuta -työpajasarjan](#) (Sitra 2020) tuotoksena. Työpajoihin osallistui kymmenien eri kokoisten yritysten ja julkisen sektorin organisaatioiden edustajia Suomesta helmi-kesäkuussa 2020.

Muistio on suunnattu erityisesti yritysjohdolle, liiketoiminnan kehittäjille, asiakkuuden hallinnan ammattilaisille sekä tietohallinnosta ja yritysvastuusta vastaaville tahoille. Toivomme, että se palvelee myös liikkeenjohdon konsultteja ja analyytikoita sekä markkinoinnin ja viestinnän tekijöitä. Haluamme tehdä näkyviksi jo olemassa olevia, reiluun datan käyttöön tärkeitä konkreettisia toteutuksia, hyviä käytäntöjä ja työkaluja. Ennen kaikkea haluamme rohkaista organisaatioita tarkastelemaan liiketoiminnan ja yritysvastuun käytäntöjään uudella tavalla.

Työ on osa Sitran reilun datatalouden IHAN-hanketta, jonka tavoitteena on parantaa eurooppalaisten yritysten kilpailukykyä edistämällä ihmislähtöisiä, luottamukseen pohjautuvia eurooppalaisia datamarkkinoita.

Tiivistelmä

Ihmislähtöisen, reilun datatalouden lähtökohtana on rakentaa yksilöille mahdollisuus vaikuttaa datansa hyödyntämiseen osana elinvoimaista ja reilua digitaalista ekosysteemiä. Reilussa datataloudessa yksilöt nähdään aktiivisina toimijoina, ei pelkkinä datan lähteinä tai tarjonnan kohteina.

Yrityksillä on vastuu toimia arvostavasti, reilusti ja läpinäkyvästi sekä asiakkaitaan että kumppaneitaan kohtaan, ja sen tulee näkyä myös datan käytössä. Tulevaisuuden eurooppalaisessa datataloudessa dataa jaetaan nykyistä vapaammin menestyvissä ekosysteemeissä. Reiluissa datakumppanuuksissa dataa jaetaan eri toimijoiden välillä luvitetusti, saumattomasti ja läpinäkyvästi, yhteisten sopimusten pohjalta.

Datasta on muodostunut yrityksille tärkeä resurssi ja raaka-aine, jonka vastuullinen ja älykäs hyödyntäminen tuo etuja sekä yritykselle itselleen että sen sidosryhmille. Sen myötä datan roolia on hyödyllistä tarkastella myös yritysvastuun viitekehyksessä.

Datavastuullisuus nähdään kaikkia yritysvastuun osa-alueita läpileikkävänä toimintana. Perinteisesti yritysvastuu jaetaan taloudelliseen, sosiaaliseen ja ympäristöstä kannettavaan vastuuseen. Yritysvastuu linkittyy niin ihmisoikeuksiin, kestävään kehitykseen, sosiaalisiin tekijöihin kuin hyvään hallintoonkin. Vastuullinen yritys toimii lakien, asetusten, sääntöjen ja kansainvälisten sopimusten mukaisesti sekä kykenee raportoimaan toimistaan ja tuloksistaan läpinäkyvästi. Yritykset, joille yritysvastuu on strateginen painopistealue, pyrkivät ylittämään lain vaatimukset ja rakentamaan vastuullisesta liiketoiminnasta kilpailuetua.

Kansainvälisten, vapaaehtoisuuteen pohjautuvien ohjeiden tarkoituksena on edistää yritysten vastuullista toimintaa sekä vähentää niiden toiminnan ympäristölle ja ihmisoikeuksille aiheuttamia haittavaikutuksia. Esimerkiksi monikansallisesti toimiville yrityksille keskeisimmät vapaaehtoisuuteen perustuvat ohjeistukset ovat YK:n ohjaavat periaatteet (Ihmisoikeuskeskus) sekä OECD:n toimintaohjeet (TEM oppaat ja muut julkaisut – 2019:5). Osa vapaaehtoisuuteen perustuvista ohjeista on tuotu myös velvoitteina EU-tason ja kansalliseen lainsäädäntöön. Lainsäädännössä on toistaiseksi keskitytty sääntelemään erityisen riskialttiita toimialoja tai säädetty velvollisuudesta raportoida toimenpiteistä, joilla yritykset toimeenpanevat asianmukaista huolellisuutta. (TEM 2020.)

Tämä muistio tarkastelee datan roolia osana vastuullisuutta ja kokoaa yhteen konkreettisia ehdotuksia, käytäntöjä ja tapoja viedä yrityksen toimintaa kohti nykyistä eettisempää, ihmislähtöisempää ja kestävämpää datan hyödyntämisen kulttuuria ja liiketoimintaa.

Esitämme muistiossa kolme teesiä, joiden pohjalta yritykset voivat edistää datan nykyistä vastuullisempaa käyttöä.

Teesi 1. Vuoropuhelu sidosryhmien kanssa on välttämätöntä datavastuulliselle liiketoiminnalle.

Teesi 2. Datan jakamisen kumppanuudet edistävät kestäväää liiketoimintaa, mutta vaativat strategisia päätöksiä.

Teesi 3. Esimerkkiratkaisut näyttävät tietä muille.

Lisäksi muistiossa esitetään konkreettisia datavastuullisen yrityksen tunnusmerkkejä ja toimenpide-ehdotuksia datavastuullista toimintaa edistävälle yritykselle. Pääväitteemme on, että tulevaisuuden menestyvät digitaaliset palvelut perustuvat uudenlaisiin liiketoimintamalleihin, pohjautuvat luottamukseen ja tuottavat arvoa kaikille: yrityksille, yksilölle ja yhteiskunnalle.

Datavastuullisen yrityksen tunnusmerkeistä keskeisimpiä ovat:

- Yritys on määritellyt datavastuun olennaiset **teemat** tarkastelemalla dataan liittyviä mahdollisuuksia ja uhkia sekä oman toimintansa että sidosryhmiensä näkökulmasta.
- Yritys tuottaa datan avulla **arvoa** – jopa vastikkeettomasti – oman toimintansa lisäksi ihmisille, yhteiskunnalle ja ympäristölle.
- Yritys on **läpinäkyvä** datan keräämisen, hallinnoinnin, hyödyntämisen, jakamisen ja hävittämisen suhteen.
- Yritys huomioi **yksilön oikeudet** yli laista tulevien vaatimusten.
- Yritys ymmärtää **datavarantonsa** ja sillä on osaamista niiden hyödyntämiseen.
- Yritys on määritellyt algoritmien ja tekoälyn kehittämisen sekä hyödyntämisen **eettiset periaatteet**.
- Yritys kerää dataa **tarkoituksenmukaisesti** ja läpinäkyvästi sekä huolehtii datan elinkaaren hyvästä hallinnasta.
- Yritys **jakaa dataa** sidosryhmiensä kanssa.

Datan hyödyntäminen reilulla tavalla on jo edelläkävijäyritysten yritys vastuun agendalla. Erityisesti kuluttajille suunnatuissa digitaalisissa palveluissa keskeistä on yksilön oikeuksien huomioiminen yli lain vaatimusten. Nykyisellään keskitytään erityisesti tietoturva- ja yksityisyyden suojan kysymyksiin, mutta aihetta tulisi tarkastella nykyistä laajemmin. Myös yritysten datavarantojen nykyistä tehokkaampi hyödyntäminen on tärkeä osa yritys vastuuta. Dataa jakamalla yritys voi luoda hyvinvointia paitsi itselleen, myös ympärilleen. Datan hyödyntäminen täysimääräisesti ja läpinäkyvästi yhteisillä säännöillä tukee vastuullista liiketoimintaa ja mahdollistaa liiketoiminnan kasvun.

Sammanfattning

Utgångspunkten för en människoorienterad, rättvis dataekonomi är att skapa för individer möjligheten att påverka utnyttjandet av data som en del av ett livskraftigt och rättvist digitalt ekosystem. I en rättvis dataekonomi ses individer som aktiva aktörer, inte enbart som källor för data eller objekt för utbud.

Företagen har ett ansvar att handla med uppskattning, rättvist och transparent både mot sina kunder och partner, och detta ska synas även i användningen av data. I framtidens europeiska dataekonomi delas data ännu friare i framgångsrika ekosystem. I rättvisa datapartnerskap delas data mellan olika aktörer med samtycke, smidigt och transparent, utifrån gemensamma avtal.

Data har blivit en viktig resurs och råvara för företagen, och ett ansvarsfullt och intelligent utnyttjande av data medför fördelar både åt företaget och dess intressentgrupper. I och med detta är det nyttigt att betrakta datans roll också inom referensramen för företagsansvar.

Dataansvar ses som en verksamhet som genomsyrar alla delområden inom företagsansvar. Traditionellt uppdelas företagsansvar i ekonomiskt och socialt ansvar samt ansvar som tas för miljön. Företagsansvar är kopplat till såväl mänskliga rättigheter som hållbar utveckling, sociala faktorer och god förvaltning. Ett ansvarsfullt företag handlar enligt lagar, förordningar, regler och internationella avtal och kan rapportera transparent om sina åtgärder och resultat. Företag, för vilka företagsansvar är ett strategiskt fokusområde, har som mål att överträffa kraven i lagstiftningen och skapa en konkurrensfördel av en ansvarsfull affärsverksamhet.

Syftet med internationella anvisningar som utgår från frivillighet är att främja företagens ansvarsfulla verksamhet och minska de skadliga effekter som deras verksamhet har på miljön och mänskliga rättigheter. Till exempel är FN:s Global Compact-initiativ och [OECD:s riktlinjer](#) (pdf på engelska) de mest centrala anvisningar som utgår från frivillighet för multinationella företag. En del anvisningar som utgår från frivillighet har även införts som förpliktelser i lagstiftningen på EU-nivå och den nationella lagstiftningen. Tills vidare har lagstiftningen fokuserat på att reglera särskilt riskfyllda verksamhetsområden eller så har man föreskrivit om skyldigheten att rapportera om åtgärder som företag använder för att verkställa tillbörlig aktsamhet. (ANM 2020, pdf på finska.)

Denna promemoria granskar datans roll som en del av ansvarsfullhet och samlar konkreta förslag, praxis och sätt att föra vidare företagens verksamhet mot en mer etisk, människoorienterad och hållbar kultur och affärsverksamhet för utnyttjande av data.

Vi presenterar i promemorian tre teser, utifrån vilka företagen kan främja en mer ansvarsfull användning av data jämfört med nuläget.

Tes 1. Dialog med intressentgrupper är nödvändig för en affärsverksamhet som tillämpar dataansvar. Till exempel är Förenta Nationernas (FN) Global Compact-initiativ (United Nations 2020, på engelska) och OECD:s riktlinjer (OECD 2018, på engelska).

Tes 2. Partnerskap för datadelning bidrar till en hållbar affärsverksamhet, men kräver strategiska beslut.

Tes 3. Exempellösningar visar vägen åt andra.

Dessutom presenteras i promemorian konkreta kännetecken för företag som tillämpar dataansvar och åtgärdsförslag för företag som främjar dataansvarsfull verksamhet. Vårt huvudargument är att framtidens framgångsrika digitala tjänster utgår från nya slags affärsmodeller, baserar sig på förtroende och skapar värde för alla: företagen, individer och samhället.

De mest centrala kännetecknen för företag som tillämpar dataansvar är:

- Företaget har definierat **teman** som är väsentliga för dataansvar genom att betrakta möjligheter och hot som gäller data både med tanke på sin egen verksamhet och sina intressentgruppers perspektiv.
- Med hjälp av data skapar företaget **värde** – till och med utan ersättning – förutom för sin egen verksamhet också för människor, samhället och miljön.
- Företaget är **transparent** i fråga om insamling, hantering, utnyttjande, delning och radering av data.
- Företaget beaktar **individens rättigheter** i större omfattning än kraven i lagstiftningen.
- Företaget förstår sina **datatillgångar** och har kompetens att utnyttja dem.
- Företaget har definierat **etiska principer** för utveckling och utnyttjande av algoritmer och artificiell intelligens.
- Företaget samlar in data **ändamålsenligt** och transparent samt ser till att livscykeln av data hanteras väl.
- Företaget **delar data** med sina intressentgrupper.

Utnyttjande av data på ett rättvist sätt är redan med på föregångarföretagens agenda för företagsansvar. Centralt särskilt i digitala tjänster som riktas till konsumenter är att individens rättigheter beaktas i större omfattning än vad lagstiftningen kräver. I nuläget fokuserar man särskilt på frågor som gäller dataskydd och integritetsskydd, men temat borde betraktas i ett bredare sammanhang. Även ett mer effektivt utnyttjande av företagens datatillgångar är en viktig del av företagsansvar. Genom att dela data kan företaget skapa välbefinnande för sig själv, men också i sin omgivning. Att utnyttja data till fullo och transparent med gemensamma regler stöder en ansvarsfull affärsverksamhet och möjliggör tillväxt av affärsverksamheten.

1. Mitä tarkoittaa data osana yritysvastuuta?

1.1 Vastuullinen datan käyttö rakentaa reilua datataloutta

Datatalous on talouden osa-alue, jossa liiketoimintamallit perustuvat datan hyödyntämiseen ja käyttöön eri tavoin. EU on herännyt sen tarjoamiin mahdollisuuksiin, ja julkisti keväällä 2020 uuden EU:n datastrategian (Euroopan komissio 2020), jonka tavoitteena on lisätä eurooppalaisten yritysten kilpailukykyä. Datastrategiassa tavoitellaan datalle yhtenäisiä eurooppalaisia sisämarkkinoita, joissa se liikkuu nykyistä vapaammin eri toimialojen välillä. Tämä mahdollistaa uusia liiketoimintamalleja ja uusia, innovatiivisia digitaalisia palveluja.

Sitra on laatinut niin yrityksille kuin päättäjillekin suunnatut toimenpide-ehdotuksensa EU:n datastrategian toteuttamiseksi. Ehdotukset julkaisiin keväällä 2019 Sitran 35 ehdotusta Euroopan unionin datastrategian toteuttamiseksi -työpaperissa. Toimenpiteitä ovat esimerkiksi yksilön datan jakamiseen liittyvien oikeuksien, datan hallintaan ja hyödyntämiseen liittyvän osaamisen sekä yksilöiden ja yritysten dataosaamisen vahvistaminen.

Reilussa datataloudessa luodaan palveluja ja dataan perustuvia tuotteita eettisesti ja siten, että arvoa ja hyvinvointia tuotetaan kaikille: yksilöille, yrityksille ja yhteiskunnalle. Yritykset voivat luoda täysin uudenlaisia hyötyjä, kun ne jakavat dataa yritysten ja muiden toimijoiden kesken datakumppanuuksissa ja -verkostoissa kestäväällä tavalla ja yksilöiden luvalla.

Yritysvastuu koskee sekä henkilöön liittyvää että yritysten välistä dataa. Reilun datatalouden lähtökohtana on kuitenkin ihmislähtöisyys ja uusien liiketoimintamallien ja palveluiden innovointi sekä henkilöön liittyvän että muunlaisen datan avulla.

Myös eurooppalaisen datatalouden periaatteet korostavat ihmiskeskeisyyttä ja kestävyyttä. Periaatteissa korostetaan datan saatavuutta ja sen jakamista, yksilöiden toimintakyvyn vahvistamista, innovoinnin merkitystä sekä luottamusta ja oppimista. Näiden pohjalta myös yritykset voivat tarkastella ja kehittää omaa toimintaansa.

Reilun datatalouden periaatteet: [Principles for a human-centric, thriving and balanced economy](#) (pdf englanniksi) (mukaillen) (EU Council 2019).

REILUN DATATALOUDEN PERIAATTEET

<p>JAKAMINEN</p> <p>↑ Organisaatiot jakavat dataa sidosryhmiensä kanssa, mikä mahdollistaa toimivat datamarkkinat.</p>	<p>LUOTTAMUS</p> <p>↑ Organisaatiot ovat läpinäkyviä datankäytön suhteen. Datan jakamiselle ja hyödyntämiselle on (Euroopassa) kestävä pelisäännöt. Jaettava data on laadullisesti hyvää, dataa kerätään ja hyödynnetään eettisesti, ja data tuottaa lisäarvoa kaikille osapuolille.</p>	<p>INNOVAATIO</p> <p>↑ Reilun datatalouden markkinoilla parhaat palvelut voittavat riippumatta siitä, kuka ne kehittää.</p>
<p>Keskiössä datan uudelleenkäyttö ja jalostaminen parempien palveluiden synnyttämiseksi.</p>	<p>Ymmärrettävät käyttöehdot ja läpinäkyvät pelisäännöt datan jakamiselle.</p>	<p>Avoimet datamarkkinat, jotka toimivat reiluin ja syrjimättömin pelisäännöin.</p>
<p>SAATAVUUS</p> <p>↑ Kaikkien sektoreiden olennaiset tiedot ovat oletusarvoisesti saatavilla oikeudenmukaisin, kohtuullisin ja syrjimättömin ehdoin.</p>	<p>OSAAMINEN</p> <p>↑ Reilussa datataloudessa suositaan kokeilukulttuuria ja johtamista, organisaatio-kulttuuria sekä -käytäntöjä kehitetään aktiivisesti.</p>	<p>IHMISKESKEISYYS</p> <p>↑ Organisaatiot kunnioittavat yksilön oikeuksia, luovat yksilöille helpon pääsyn heistä kerättyyn dataan ja tarjoavat helppokäyttöiset ja kattavat keinot hallita datansa uudelleenkäyttöä.</p>
<p>Yksilöiden ja yritysten tasavertaiset oikeudet.</p>	<p>Ymmärrys ja tahtotila luoda uusia palveluita ja tuotteita datan pohjalta.</p>	<p>Yksilön oikeus hyötyä itsestään kerätystä datasta.</p>

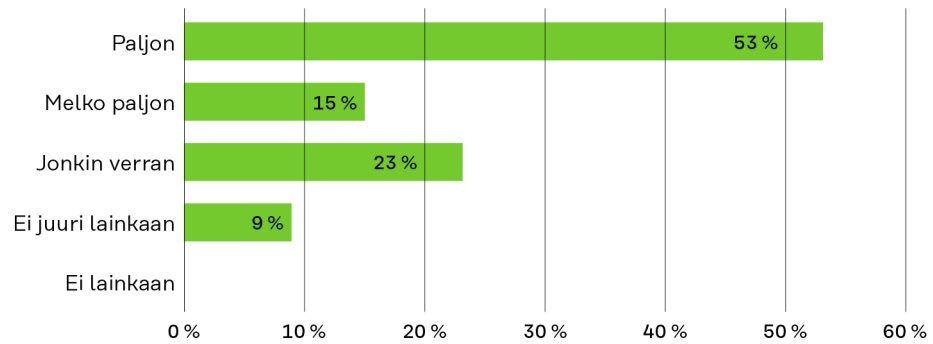
1.2 Datavastuun tilannekuva

Eurooppalaisen tietosuojasetuksen vaikutuksesta yritykset turvaavat entistä paremmin asiakkaidensa yksityisyyttä (FIBSin tiedote). Datan jakamisen osalta tilanne ei kuitenkaan ole yhtä hyvä, vaikkakin nykyisellään jo 49 prosenttia suomalaisista yrityksistä kertoo jakavansa dataa (pdf) muiden yritysten kanssa (Sitra 2019). Vielä on kuitenkin paljon kehitettävää siinä, miten ja kenelle dataa jaetaan. On huomionarvoista, että suuryritykset jakavat vähemmän dataa (englanniksi) kuin pienet ja keskisuuret (pk) yritykset. (CTO Forum 2019).

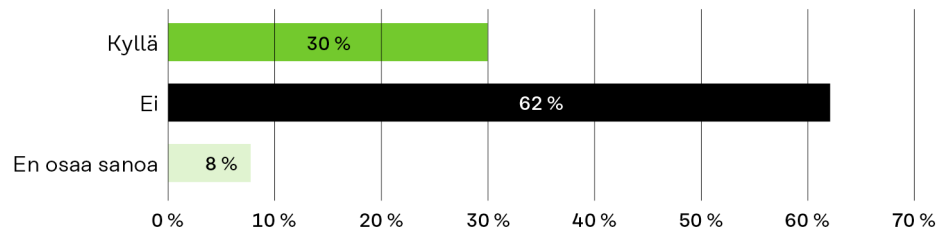
Myös Sitran keväällä 2020 toteuttama, suomalaisille yrityksille suunnattu kysely (N=47) antaa viitteitä siitä, että yrityksillä on vielä matkaa kokonaisvaltaisesti vastuulliseen datan käyttöön. Kysely on suuntaa antava ja vaatii laajempaa selvitystä. Huomionarvoista kuitenkin on, että vastanneet kokevat datan vastuullisen käytön tuovan yrityksen liiketoiminnalle lisäarvoa, mutta konkreettiset toimet datan nykyistä vastuullisemman käytön osalta ovat puutteellisia. Esimerkiksi lähes puolella vastanneiden edustamissa yrityksissä ei ollut datastrategiaa datan käytön eri osa-alueille (esim. datan hankinta, hallinta, tallentaminen, jakaminen jne.). Myös organisaation datan käytöstä viestiminen ulospäin vaikuttaa olevan yleisesti heikko alue.

On kuitenkin huomioitava, että eri yrityksissä datan vastuullinen käyttö todennäköisesti ymmärretään eri tavoin. Myös tästä syystä yhteisen ymmärryksen lisääminen ja määrittely aiheen ympärillä on tärkeää.

Datan vastuullinen käyttö tuo yrityksen liiketoiminnalle lisäarvoa oman näkemykseni mukaan...

Datan vastuullinen käyttö on mielestäni jo hyvällä tasolla yrityksessämme ja siihen kiinnitetään huomiota riittävästi

Enemmistö ilmoitti pyrkimykseseen saavuttaa kilpailuetua datan vastuullisella käytöllä ja hallinnalla. Valtaosa uskoi, että datan vastuullinen käyttö tuo lisäarvoa. Datalla on merkittävä rooli yritysten tulevaisuudensuunnitelmissa, mutta samaan aikaan dataosaaminen ja -ymmärrys vaihtelevat. Kyselyyn vastanneista reilusti yli puolet kertoi kaipaavansa apua ja tukea eri tahoilta. Tukea datatalouden potentiaalın hyödyntämiseksi kestävin keinoin tarvitaankin niin regulaatiosta, asiantuntijaorganisaatioilta kuin muista yrityksistäkin.

Iso osa kyselyyn vastanneista oli sitä mieltä, ettei datan vastuullinen käyttö ole yrityksissä vielä toivotulla tasolla, eikä asiaan kiinnitetä riittävästi huomiota. Yksilödatan käytön osalta kuluttajilta tuleva paine on suhteellisen tuore ilmiö, ja yritysten toimenpiteet ja ajattelu laahaavat jonkin verran perässä. Jos vastuullista datan hyödyntämistä taas ajatellaan esimerkiksi ison yrityksen vastuuna jakaa datavarannoistaan pienemmille yrityksille, ollaan vielä tuoreemman ajattelun äärellä. Siksi ripeästi toimivilla yrityksillä olisi mahdollisuus erottua, kehittää osaamistaan ja kerätä hyötyjä muita aiemmin.

Osaamisen kehittämisen lisäksi tarvitaan toimintaedellytysten kehittämistä suomalaisille ja eurooppalaisille yrityksille nykyistä suotuisammiksi, jotta kilpailuasetelma kansainvälisten datatalouden suuryritysten kanssa olisi nykyistä tasapuolisempi ja Eurooppaan saataisiin reilulla datan käytöllä erottuvia datatalouden menestyjiä.

2. Vastuullisen datan käytön ulottuvuudet

Yritysvastuun painopistealueet määräytyvät organisaatioissa sen mukaan, mikä niiden merkitys on yrityksen arvoa luovassa verkostossa, liiketoiminnassa ja sidosryhmien keskuudessa. Perinteisesti ajatellen yrityksen pääasiallinen tavoite on luoda voittoa osakkeenomistajilleen. Kestävän liiketoiminnan mallissa yritys puolestaan määrittelee uudelleen yrityksen ekosysteemin sekä toimintamallit, joiden avulla se pyrkii luomaan arvoa kaikille sidosryhmilleen (Porter, Kramer 2011).

Liiketoiminnallisen hyödyn näkökulmasta on tieteellistä näyttöä, että yritysten kestävyysohjelmat eivät pelkästään korreloi vahvasti hyvän taloudellisen tuloksen kanssa, vaan niillä on keskeinen rooli tulosten saavuttamisessa (Whelan, Tensie, Flink, Carly 2016). (McKinsey 2014, Ameer & Othman 2012.)

Myös muu tutkimus tukee yllä esitettyä ajattelua. Esimerkiksi Nielsenin 60 maassa vuonna 2015 toteuttamasta kyselystä ilmenee, että 66 prosenttia kuluttajista maksaisi vastuullisesti tuotetuista tuotteista ja merkeistä enemmän kuin muista. Prosentuaalinen kasvu edellisiin vuosiin verrattuna oli merkittävä (55 prosenttia vuonna 2014 ja 50 prosenttia vuonna 2013). Ennen COVID19-pandemiaa Yhdysvalloissa tehty Nielsenin kuluttajatutkimus osoitti, että 74 prosenttia millenniaaleista kertoi suosivansa mahdollisuksiensa mukaan arvojaan tukevien tuotteiden ja palveluiden ostamista. Kuluttajaliiketoiminnan alueella on lukuisia tutkimuksia, joissa on samoja löydöksiä. Asiaa kannattaa kuitenkin tarkastella myös henkilöstön näkökulmasta, sillä arvokkaiden asiantuntijoiden lähtö yrityksistä on kallista. Suuren mainostajien edustavan kansainvälisen World Federation of Advertisers (WFA) -organisaation mukaan 82 prosenttia sen jäsenyritysten työntekijöistä harkitsi yrityksen jättämistä, mikäli yrityksen datankäyttö ei olisi eettistä.

2.1 Data luottamusta lisäävänä resurssina

Yritykset hyödyntävät yritysvastuun arvioinnissaan usein YK:n kestävän kehityksen tavoitteita (pdf) (Yhdistyneet kansakunnat 2020) tai keskittyvät ympäristö- ja sosiaalisen vastuun sekä hyvän hallintotavan, näkökulmiin. Datan käyttö on perinteisesti huomioitu osana sosiaalista vastuuta asiakkaiden tietoturvaan ja yksityisyyden suojaamiseen liittyvien toimenpiteiden ja näkökulmien kautta.

Sitran teettämän suurelle yleisölle suunnatun Digitaalisten palveluiden käyttö -kyselytutkimuksen (2019) mukaan ihmiset toivovat läpinäkyvyyttä yksilöistä kerättävän datan käytölle sekä keinoja tunnistaa eettisesti reilulla tavalla dataa käyttävät yritykset esim. reilun datan merkin avulla. Neljässä Euroopan maassa toteutettu tutkimus paljasti myös ihmisten huolen yksityisyydestään ja luottamuspuolan digitaalisten palvelujen tarjoajia kohtaan.

Jotta datan vastuullinen hyödyntäminen tuottaisi myös liiketoiminnallisia hyötyjä, aihetta kannattaa tarkastella yksityisyyden suojaamiseen liittyviä kysymyksiä vieläkin laajemmin. Kun dataa tarkastellaan taloudellisen vastuun näkökulmasta ja käsitellään samalla tavalla kuin muitakin yrityksen resursseja, se voi paljastaa uudenlaisia innovaatiomahdollisuuksia, tehostaa prosesseja ja sitä kautta vähentää kustannuksia.

Data ilman käyttötarkoitusta on kustannus. Vasta kun dataa jalostetaan ja hyödynnetään täysimääräisesti, syntyy uusia palveluja ja innovaatioita, jotka palvelevat yhteiskuntaa ja yksilöitä nykyistä laajemmin ja täysin uusilla tavoilla.

Datan vastuullisen hyödyntämisen sisällyttäminen osaksi yritysvastuuta tukee perinteisiä dataan liittyviä riskienhallintakeinoja ja auttaa tunnistamaan ja hallitsemaan esimerkiksi liiketoiminta-, asiakas-, tietoturva- ja maineriskejä. Toisaalta läpinäkyvyys datan käytössä auttaa lisäämään asiakkaiden, työntekijöiden ja muiden sidosryhmien luottamusta yrityksen toimintaan tai käytettävään palveluun. [Luottamuspääoma](#) (pdf) voidaankin nähdä yhtenä yrityksen keskeisistä menestystekijöistä, kuten Harisalo ja Miettinen toteavat kirjassaan (2010).

Toisin kuin perinteiset liiketoimintariskit, sosiaaliset ja ympäristöriskit tulevat esiin usein pitkällä aikavälillä ja voivat vaikuttaa yrityksen toimintaan monitahoisesti. Niistä syntyvien vaikutusten hallinta jälkikäteen voi olla yritykselle haastavaa. Tietovuodon tai -murron vaikutukset näkyvät heti, mutta liiketoiminnassa kriittisen tärkeän luottamuksen rapautuminen kestää pidempään. Se on vaikeammin havaittavissa erityisesti, jos yhteys asiakkaisiin on etäinen ja palveluiden kehitys tapahtuu puhtaasti yrityksen omista lähtökohdista.

2.2 Datan jakaminen vastuullisena tekona

Datasta tulee entistä kiinteämpi osa yrityksen vastuullista toimintaa, kun se alkaa hyödyttää yrityksen itsensä lisäksi sen kumppaneita, yhteiskuntaa tai yksilöitä esimerkiksi parempien palveluiden muodossa. Kuten kaikkien resurssien, myös datan vastuullisella ja tehokkaalla käytöllä tavoitellaan talouskasvua ja kannattavuutta. Gartnerin (2020) tuoreen raportin mukaan organisaatiot, jotka jakavat dataa kumppaneidensa kanssa, saavat siitä kolminkertaista taloudellista hyötyä verrattuna yrityksiin, jotka eivät jaa dataansa. Kun yritysvastuu laajentuu koskemaan [datan jakamista](#) (Seppälä & al, 2019) (pdf englanniksi) vastuullisissa [dataverkostoissa](#) (Malkamäki 2020), yritykset luovat sekä toisilleen että sidosryhmilleen, kuten asiakkailleen, lisäarvoa.

Mutta miten yritys kykenee tunnistamaan datan nykyisen ja tulevan merkityksen liiketoiminnalleen ja kilpailukyvyilleen sekä luomaan periaatteet ja prosessit, joilla dataa vapautetaan jaettavaksi? Datan jakaminen on yritykselle todennäköisesti sen hävittämistä suurempi kulu ja riski, ja siksi se tulisi perustella myös lyhyen tai pitkän aikavälin hyödyllä yritykselle. Datan jakamisen haasteita saattavat olla myös datan hallintaan liittyvät toimet tai kysymykset, työkalujen ja teknologian puute, sidosryhmien asenteet tai lainsäädännölliset esteet ja tietoturvaan liittyvät kysymykset. Toisaalta organisaation on hyvä

pysähtyä miettimään millaisia riskejä ja menetettyjä mahdollisuuksia on siinä, kun dataa päätetään olla jakamatta. (Clougherty Jones (Gartner) 2020.)

Datastrategia auttaa hahmottamaan organisaation datavarantoja sekä ymmärtämään ja hyödyntämään paremmin omaa dataa, kartoittamaan puutteita ja tätä kautta helpottamaan datan jakamista ekosysteemeissä. Datan jakamisen kumppanuuksia luodaan sellaisten toimijoiden kanssa, jotka keräävät, säilyttävät ja jakavat dataa vastuullisesti ja läpinäkyvästi. Toimiva datastrategia puolestaan auttaa organisaatioita näiden tavoitteiden saavuttamisessa. (Wäyrynen 2020.)

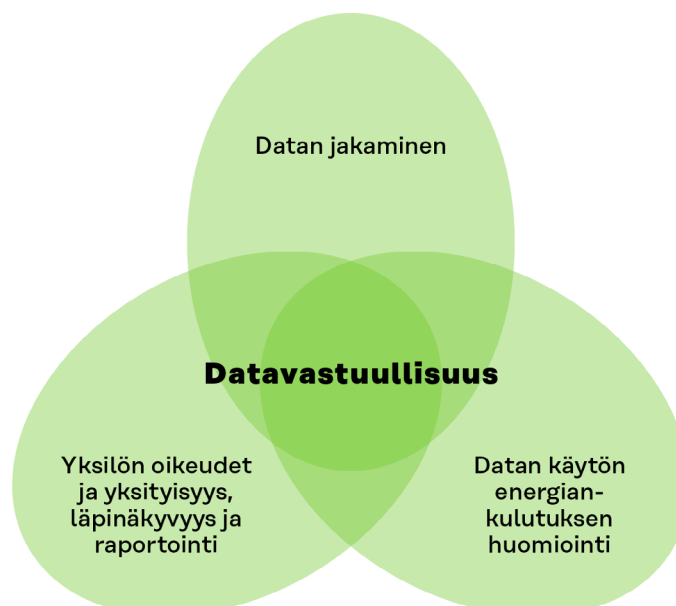
2.3 Datan hyödyntämisen ympäristövaikutusten arviointi

Datan hyödyntämisen ympäristö- ja ilmastovaikutukset (Seppälä, Ylhäinen, Hiekkänen 2020) on myös syytä huomioida. Tällöin tulee tarkastella negatiivisten vaikutusten vähentämisen lisäksi datasta saatavia hyötyjä, joiden kautta voidaan suojella ympäristöä ja sen monimuotoisuutta sekä hillitä ilmastonmuutosta.

Tieto- ja viestintäteknologia-alan energiankulutus lisääntyy laitteiden ja siirretyn datan määrän nopean kasvun myötä. Tieto- ja viestintäteknologian käytön aiheuttamat kasvihuonekaasupäästöt ja materiaalinkulutus ovat jääneet verrattain vähälle huomiolle verrattuna muiden alojen, kuten teollisuuden, päästöihin. Ympäristövaikutuksia syntyy datakeskuksista, viestintäverkoista, päätelaitteista sekä palveluiden käytöstä. Ennusteiden mukaan vuonna 2030 yli viidesosa maailmassa kulutettavasta energiasta tulee tieto- ja viestintäteknologia-alan kulutuksesta.

Esimerkiksi tarpeettoman datan keräämisen minimointi ja sitä kautta kone- ja laskentakapasiteetin nykyistä tehokkaampi hyödyntäminen sekä energiatehokkaiden ratkaisujen valitseminen ovat sekä ympäristö- että sosiaalisen vastuun läpileikkaavia toimenpiteitä.

Vastuullisen datan käytön ulottuvuudet

3. Kohti nykyistä eettisempää datan käyttöä ja liiketoimintaa

Millaisia asioita yritysten ja organisaatioiden tulisi huomioida, kun tavoitteena on datan nykyistä tiiviimpi liittäminen osaksi yritysvastuuta? Yrityksen vastuullista datan käyttöä voi lähteä kehittämään kolmen keskeisen teesin pohjalta.

3.1 Kuinka liiketoiminnan kestävyttä voidaan edistää reilun datan käytön näkökulmasta – Kolme teesiä

Teesi 1. Vuoropuhelu sidosryhmien kanssa on välttämätöntä datavastuulliselle liiketoiminnalle

Liiketoiminnan ja palvelujen kehittäminen yhteistyössä sidosryhmien kanssa auttaa ymmärtämään asiakkaiden näkökulmia myös datan hyödyntämiseen. Luottamuspääomaa voidaan lisätä ymmärrettävän, totuudellisen ja vilpittömän vuorovaikutuksen avulla.

Yritykset voivat edistää vuoropuhelua sidosryhmiensä kanssa esimerkiksi:

- osallistumalla aktiivisesti eri foorumeilla käytävään keskusteluun datan käytöstä
- viestimällä datan käytöstä ja toimintamalleista ymmärrettävästi sekä organisaation sisällä että ulkopuolella
- hyödyntämällä tarjolla olevia, vuorovaikutusta helpottavia, valmiita työkaluja datan eettisen käytön ja hyödyntämisen suunnittelussa. Esimerkki työkalusta on [Data Ethics Canvas](#) (englanniksi) (lähde: Open Data Institute).

Asiakasdataa intensiivisesti hyödyntävien yritysten kannattaakin nähdä mahdollisuuksia siinä, millä tavoin asiakkaat ja kumppanit otetaan mukaan datan hyödyntämisen prosesseihin.

Teesi 2. Datan jakamisen kumppanuudet edistävät kestävästä liiketoimintaa, mutta vaativat strategisia päätöksiä.

Yrityksen datastrategia on keskeinen elementti, kun kehitetään datan jakamisen ekosysteemiä. Datastrategia sitoo datan digitaalisen kehittämisen kokonaisuuteen. Se ottaa myös kantaa siihen, miten yrityksen sisällä toimitaan, jotta datasta saadaan luotua arvoa palveluiden ja tuotteiden avulla.

Yritysten on hyvä pyrkiä määrittelemään:

- millainen data tuottaa suurinta arvoa
- mistä sitä kerätään ja miten hyödynnetään
- millaisia hyötyjä datan jakaminen tarjoaa ja millaisia hyötyjä siitä halutaan
- millaisten kumppaneiden kanssa yhteistyötä tehdään ja millaisia vaatimuksia kumppaneille asetetaan.

Lisäksi tarvitaan konkreettisia datan jakamista edistäviä ratkaisuja, kuten yhteisiä sopimusmalleja. Esimerkiksi reilun datatalouden sääntökirja (Sitra 2020) on kaikille avoin työkalupakki, joka helpottaa ja nopeuttaa vastuullisten kumppanuuksien rakentamista ja niihin liittymistä. Sääntökirja sisältää muun muassa valmiita sopimus pohjia ja eettisiä linjauksia. Se voi toimia myös tapana osoittaa rahoittajille, kumppaneille ja markkinoille vastuullisia datan jakamisen ja käytön malleja.

Teesi 3. Käytännön mallit ja esimerkkiratkaisut näyttävät tietä muille

Konkreettisia esimerkkejä tarvitaan osoittamaan mahdollisimman selkeästi, kuinka dataa hallitaan ja miten sen hyödyntämistä edistetään. Hyvien käytäntöjen kopioiminen ja omien käytäntöjen näkyviksi tekeminen vauhdittavat matkaa kohti reilun datatalouden ekosysteemiä.

Esimerkiksi läpinäkyvä ja selkeä raportointi auttaa kehittämään tärkeitä sisäisiä prosesseja ja lisää luottamusta yrityksen, kumppaneiden ja asiakkaiden välillä. Myös avoin ja aktiivinen kumppaniviestintä organisaation keinoista ja tavoista hallita ja hyödyntää dataa lisää läpinäkyvyyttä ja yhteistyömahdollisuuksia. Yhtenä hyvänä keinona on hyödyntää olemassa olevia kanavia omien hyvien käytäntöjen esittelyyn.

3.2 Reilun datatalouden esimerkkejä

Hyvinvointidatan hyödyntäminen diabeteksen hoidossa, case Sensotrend

Tyyppi: Yrityksen toteuttama julkisen terveydenhuollon palvelu kansalaisille

Tausta ja yrityksen suhde dataan?

Sensotrend tuottaa potilaalle verensokeri- ja insuliinipumppudatasta sekä lukuisista hyvinvointisovelluksista visualisoitua tietoa, jota potilas voi hyödyntää sekä omassa hoidossaan että lääkärin tai hoitajan vastaanotolla. Visualisoinnin avulla kyetään tekemään näkyväksi, mistä syystä mikäkin muutos verensokerin heilahteluissa johtuu.

Mikä oli haaste – mitä ongelmaa ratkaistaan?

Mikään yksi sovellus ei voi vastata parhaalla tavalla kaikkien diabeetikkojen tarpeisiin. Parhaassa mallissa samaan dataan pääsee käsiksi lukuisia eri sovelluksia, joista jokainen tuottaa siitä oman näkymänsä ja vastaa oman käyttäjäryhmänsä tarpeeseen.

Palvelun käsittelemällä datalla nähdään myös suuri arvo esimerkiksi uusien lääkkeiden kehitystyössä. Jos terveys- ja hyvinvointidatan toisiokäytön ekosysteemi onnistutaan rakentamaan oikein, luo tämä hyvinvointisovelluksille uusia liiketoimintamahdollisuuksia. Tietojen jakamiseen eri osapuolten välillä liittyy kuitenkin lukuisia haasteita.

Ratkaisu

Sensotrendin palvelun kaltaiset hyvinvointisovellukset, joilla on aktiivinen ja luottamuksellinen suhde käyttäjiensä kanssa, ovat ihanteellisessa asemassa datan toisiokäytön mahdollistamisessa.

Tietojen jakamiseen osapuolten välillä tarvitaan ekosysteemi, joka on ehdoiltaan reilu ja kannattava kaikille osapuolille ja jossa yksilö päättää siitä, mihin hänen tietojaan voidaan käyttää.

Palvelun ekosysteemi

Sensotrendin oma sovellus integroi dataa kymmenistä lääkinnällisistä laitteista ja hyvinvointisovelluksista. Yhteensä erilaisia tietolähteitä on yli 100. Sensotrend ei itse tallenna terveys- ja hyvinvointitietoja, vaan toimii palveluna eri alustojen päällä. Suo-
messsa tällaisena alustana toimii esimerkiksi Kanta-palveluiden Omatietovaranto.

Yhdessä muiden hyvinvointisovellusten tarjoajien kanssa Sensotrend pyrkii rakentamaan ekosysteemin eri sovellusten tuottaman datan hyödyntämiselle toisiokäytössä, esimerkiksi lääketutkimuksessa.

Usein yritykset näkevät itsensä ekosysteemin keskiössä, mutta todellisuudessa ekosysteemit lähtevät todella kasvamaan vasta kun toimijat liittyvät toisten operoimiin alustoihin.

Visio tulevaisuudesta

Datan arvo kasvaa, kun sitä jaetaan. Sensotrend näkee datan ihmislähtöisessä ja tietoturvallisessa hyödyntämisessä runsaasti kilpailuetua. Ekosysteemeissä dataa reilusti jakavat liiketoimintamallit ja palvelut hyödyttävät koko dataa jakavan verkoston jäseniä, erityisesti loppuasiakasta. Avoimilla ja reiluilla periaatteilla toimivilla ekosysteemeillä on suljettuja suurempi potentiaali kasvuun ja kestävyys.

Tulevaisuudessa nykyistä yksilöidymmät palvelut lisääntyvät, ja tämän myötä myös yksilön valta valita itselleen sopivimmat palvelut. Asiakkaiden kannalta olisi ihanteellista voida tunnistaa ja valita reilut palvelut esimerkiksi reilun datan logon avulla.

Vinkit muille

Toimintatapojen ja standardien yhtenäistämistä tarvitaan yksilöiden palvelemiseksi. Yksilöt oppivat hahmottamaan reilun datan palvelut ja yritykset paremmin, kun palvelut tai sovellukset yhdenmukaistuvat esimerkiksi helposti tunnistettavien standardikäyttöehtojen avulla.

Digitaalinen tutkimusalusta, case Oriola

Tyyppi: Yrityksen toteuttama palvelu kansalaisille ja lääkeyrityksille

Tausta ja yrityksen suhde dataan?

Oriolan digitaalisen tutkimusalustan avulla yhdistetään kansallista rekisteritietoa ja potilaiden itsensä raportoimaa tietoa lääkehoidosta. Alusta palvelee sekä lääketutkimusta että potilaita. Oriolan toiminta on dataintensiivistä, ja datan hyödyntämisen mahdollisuuksia ollaan kehittämässä.

Mikä oli haaste – mitä ongelmaa ratkaistaan?

Potilaiden itseseurantadataa lääketutkimusta varten on ollut vaikea saada. Vastajien rekrytoiminen erilaisia verkkokanavia pitkin johti aiemmin siihen, että suurin osa jätti kyselyihin vastaamisen kesken henkilötunnusta kysyttäessä. Esimerkiksi syöpäpotilailta saadun palautteen kautta tiedettiin, että he osallistuisivat mielellään tutkimuksiin, mutta eivät halunneet antaa henkilötunnustaan verkkokanavissa. Datan keräämistä varten tarvittiin kuluttajien luottamuksen lunastava, luotettava alusta.

Ratkaisu

Ratkaisu palvelee erityisesti lääkkeiden arkivaikuttavuustutkimuksia (Real World Evidence, RWE). Niiden avulla kyetään yhdistämään virallista rekisteridataa potilaiden raportoimaan tietoon lääkehoidosta. Oriolan kehittämän alustan kautta tutkimuksiin osallistuvilla on mahdollisuus vahvaan tunnistautumiseen, antaa sähköinen suostumus ja hallita omien tietojen käyttöä. Se lisää tutkimuksen läpinäkyvyyttä ja mahdollistaa erilaisten datojen yhdistämisen turvallisella tavalla, jossa potilaan anonymiteetti säilytetään.

Palvelun ekosysteemi

Tutkimusalusta on Oriolan kehittämä, mutta sen komponenttien, suostumuslompanon ja vahvan tunnistautumisen kehittäjä on Vastuu Group. Ekosysteemissä on mukana myös Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos ja Suomen Syöpäpotilaat ry sekä lää-

keyritykset datan hyödyntäjinä. Datan jakaminen tapahtuu yksilön suostumuksella. Hyödyt jakautuvat kaikille ekosysteemin osapuolille.

Visio tulevaisuudesta

Ekosysteemijattelu vahvistuu, ja Oriolan tavoitteena on laajentaa alustan käyttöä ja koota potilasjoukko, joihin kuuluvia voidaan yksilön antaman suostumuksen perusteella tavoittaa lääketutkimuksiin ja potilastukipalveluiden piiriin.

Visiona on yhä laaja-alaisempi lääketutkimus, jossa potilaan ääni kuuluu. Lisäksi tärkeänä tavoitteena on potilaiden itsensä tuottamasta datasta saatujen tulosten julkaisu laajemmalle yleisölle. Datan jakaminen yhteiskunnallista päätöksentekoa varten on osa yritysvastuuta. Yhteistyötä julkisen sektorin ja yritysten kesken on edistettävä entisestään datan hyödyntämisessä.

Vinkit muille

Siilomaisesta ajattelusta tulisi pyrkiä laajempiin näkökulmiin. Eri alojen toimijoiden on pyrittävä yhdistämään hallinnoimiaan datavarantoja, jotta laajempi näkemys erilaisista ilmiöistä ja vaikutusmekanismeista voidaan muodostaa. Yhtenä esimerkkinä tästä on terveysdatan yhdistäminen muuhun dataan.

Kyse on myös asenteista ja uudenlaisten toimintatapojen omaksumisesta. Mukaan tarvitaan erilaisia toimijoita yksityisistä julkisiin. Tavoitteena on, että dataa opitaan hyödyntämään laajemmin yhteiskunnassa.

Tietotilinpäätös, case OP

Tyyppi: Yrityksen toteuttama palvelu / työkalu laajasti eri sidosryhmille, kuten asiakkaille ja liiketoiminnan kehittäjille. Ulkoisesti viestinnän ja sisäisesti strategisen johtamisen väline.

Tausta ja yrityksen suhde dataan?

OP-ryhmä operoi dataintensiivisellä toimialalla. Data on elinehto ja yksi merkittävimmistä varannoista. Data on raaka-aine, jonka jalostus vaatii investointeja, jonka pohjalta luodaan lisäarvoa asiakkaalle sekä tuodaan tehokkuutta liiketoimintaan. Data on samalla kustannus. Sillä ei ole itseisarvoa, vaan arvo tulee kytköksestä asiakkaaseen ja liiketoimintaan. Tietotilinpäätös tekee näkyväksi yrityksen tietopääoman ja auttaa ymmärtämään datan arvoketjuja sekä kertoo läpinäkyvästi sen hyödyntämisestä.

Mikä oli haaste – mitä ongelmaa ratkaistaan?

OP-ryhmällä on 40 prosentin markkinaosuus pankki- sekä vakuutus toiminnassa ja sitä kautta valtava tietopääoma. Ennen tietotilinpäätöstä yrityksen datasta saatavien hyötyjen realisoiminen ei kuitenkaan ollut riittävän strategista. Tietotilinpäätös eroaa taloudellisesta tilinpäätöksestä siinä, että se kykenee huomioimaan tietopääoman merkityksen yrityksen toiminnassa ja palveluinnovaatioiden kehittämisessä.

Ratkaisu

Tietotaseen avulla haluttiin tehdä näkyväksi laajemmin OP-ryhmän tietopääomia. Taustalla oli tietosuojavaltuutetun tietotilinpäätöksen tekoon liittyvät suositukset organisaatioille. OP:n tietotilinpäätöksestä haluttiin rakentaa erityisesti liiketoimintaa ja asiakasta palveleva.

Myös yritysvastuu on ollut OP:n tietotilinpäätöksen kehittämistyössä tärkeässä roolissa, mutta varsinainen raportti päätettiin pitää irrallaan yritys vastuun raportoinnista.

Palvelun ekosysteemi

Tietotilinpäätös kokoaa yhteen yrityksen toimintoja datan suhteen ja palvelee laajasti eri sidosryhmiä. OP odottaa myös kumppaneiltaan strategista näkemystä datan käytöstä.

Visio tulevaisuudesta

Yritys vastuun osalta ESG-malli (yritysten ympäristö- ja yhteiskunta sekä hallintomalliin liittyvät vastuukysymykset) voisi sisältää datan yhtenä osatekijänä, jossa yksityisydensuoja on keskeinen näkökulma. Tähän linkittyy välillisesti myös tekoälyn etiikka.

Myös ympäristönäkökulma on tärkeä, jolloin huomiota tulee kiinnittää datan käytön energiatehokkuuteen tai datan keräämisen minimointiin. Datan kerääminen kaikesta ja kaikista ei tulevaisuudessa ole mahdollista eikä järkevää.

Taloudellisen vastuun osalta myös datan tuottopuolta pitää ajatella sekä datan arvottamiseen liittyviä kysymyksiä. OP:n tavoitteena on, että tietotilinpäätös kehittyä ja tulee konkreettisemmaksi vuosi vuodelta. Pidemmän tähtäimen tavoitteena on, että tietopääomaa pystytään arvottamaan.

Vinkit muille

On olemassa erilaisia keinoja tehdä reilua datataloutta. OP-ryhmä on investoinut tietoisesti työkaluihin ja saanut sitä kautta datan tehokkaamman hyödyntämisen osaksi yrityskulttuuria.

Kumppanuus- ja alustatalous on vielä lapsenkengissä. Yrityksissä on paljon opittavaa kumppanuuksien rakentamisessa ja datan osuudesta liiketoimintamalleissa. Myös uusien liiketoimintamallien löytämisessä on vielä tekemistä. Datan strateginen hyödyntäminen lähtee johdon sitouttamisesta.

Vastuullinen toiminta lisää asiakkaiden halukkuutta antaa suostumuksia datan käytölleen. Tätä kautta pystytään myös tarjoamaan asiakkaille parempia palveluita. Asiakkaan luvalla ja luottamuksella mahdollistetaan paremmat asiakaspalvelut datan avulla.

4. Datavastuullisen yrityksen tunnusmerkit

4.1 Datavastuu lisää luottamusta

Vastuullinen datan käsittely tarkoittaa sitä, että ihmisten toiminnasta saatavaa ja ihmisten elämään vaikuttavaa tietoa käsitellään oikeudenmukaisesti ja eettisesti, avoimilla periaatteilla. Sen avulla suojataan datan lähteiden yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta sekä rakennetaan luottamusta, jota tarvitaan innovaatioiden synnyttämiseen.

Datavastuullisuuden perusteellinen tarkastelu myös eettisistä lähtökohdista auttaa keskittymään oikeiden asioiden äärelle. Eettinen tarkastelu liittyy olemassa olevan lainsäädännön ja datan käytön säännösten noudattamisen lisäksi luottamuksen ylläpitoon ja lisäämiseen, teknologisen kehityksen nopeuteen ja datan käytön syvempään ymmärrykseen ([Internet society, 2019](#)) (pdf englanniksi).

Dataetiikkaa voidaan tarkastella kolmesta näkökulmasta, joista ensimmäinen keskittyy itse dataan ja siihen, miten sitä tuotetaan, tallennetaan, kerätään yhteen, jaetaan ja käytetään. Algoritmeihin liittyvä etiikka puolestaan tarkastelee automaatiota ja sen suhdetta datan käsittelyn prosesseihin. Erilaisiin käytänteisiin liittyvä etiikka keskittyy tarkastelemaan organisaatioiden ja ihmisten vastuita, jotka liittyvät edellä mainittuihin. (Lehtiniemi 2020.)

Tässä muistiossa esitetyt datavastuullisen yrityksen tunnusmerkit on johdettu aiemmin kuvatuista (sivu 10) eurooppalaisen datatalouden periaatteista. Vastuullinen datan käyttö alkaa toteutua, kun yritys huolehtii mahdollisimman hyvin datan käytön läpinäkyvyydestä ja datavarantojensa elinkaaresta sekä huomioi yksilön toiveet ja oikeudet yli tietosuoja-asetuksen vaatimusten. Lisäksi yrityksen tulee huolehtia, että sillä on ymmärrystä ja päivittyvää osaamista datavarannoistaan. Tällöin tulee mahdolliseksi myös se, että yritys pystyy jakamaan dataa sidosryhmiensä kanssa ja siten kasvattamaan datavarantojensa määrää ja diversiteettiä.

Datavastuu muodostuu konkreettisista teoista. Alla olevassa taulukossa on suosituksia toimenpiteistä ja toimintatavoista, joita datavastuullisen yrityksen tai organisaation kannattaa toiminnassaan edistää.

4.2 Datavastuullisen yrityksen toimenpiteet ja käytännöt

Kun organisaatio haluaa edistää vastuullista datankäyttöään, sen kannattaa tarkastella omaan toimintaansa eri toiminnoissaan sekä sisäisesti että ulkoisesti. Taulukkoon on koottu kevään työpajoissa mukana olleilta organisaatioita kerättyjä näkemyksiä siitä, mihin yritysten tai toimijoiden kannattaa kiinnittää huomiota matkallaan nykyistä vastuullisempaan datan hyödyntämiseen.

Datavastuullisen yrityksen toimenpiteet ja käytännöt

Määritelmä ja suositukset konkreettisista toimista	Yritys on läpinäkyvä datan käytön suhteen	Yritys huomioi yksilön oikeudet (yli GDPR:n vaatimusten)	Yrityksellä on osaamista ja ymmärrystä datavaran-noistaan	Yritys huolehtii datan elinkaaren hyvästä hallinnasta	Yritys jakaa dataa sidosryhmiensä kanssa
Organisointi, toiminta ja prosessit	Dataan liittyvät sisäiset ja ulkoiset ohjeistukset ovat helposti saavutettavissa ja löydettävissä	Tulevaisuusnäkökulma huomioidaan toiminnan suunnittelussa – esim. asiakas-tarpeiden ja toiminta-ympäristön muutokset.	Datastrategia keskiössä: On tärkeää ymmärtää ja määritellä, millaista dataa saadaan käyttöön ja voidaan jakaa – samoin mistä ja miten.	Olemassa olevan datan tarpeellisuus määritellään olennaisuutensa perusteella. Tulevaisuuskenaarioita hyödynnetään datastrategiatyössä.	Päätökset tehdään yrityksen datastrategian pohjalta. Valmiiden sopimus- ja salassapitomallien hyödyntäminen.
Sisäiset roolit, vastuut ja resurssit	Vastuut ovat selkeät. Varmistetaan kyky viestiä niistä ymmärrettävästi sisäisesti ja ulkoisesti.	Asiakasnäkökulma huomioidaan organisaation eri tasoilla, myös asiakasrajapinnan ulkopuolella.	Datakyykykyksistä ja osaamisesta huolehditaan kaikkialla organisaatiossa.	Nimetään selkeät vastuulliset tahot liittyen datan hallintaan ja siihen liittyviin päätöksiin, järjestelmiin ja toimenpiteisiin.	Sisäiset prosessit ovat selkeät ennen kuin osallistutaan datan jakamisen verkostoihin.
Ulkoinen toiminta ja sidosryhmien huomiointi	Avoimet ohjeistukset datan käytön säännöistä ja ehdoista laaditaan sisäisesti ja yhteistyötahoille. Käyttöehtojen ja selosteiden ymmärrettävyys varmistetaan.	Saavutettavuus ja eri tasoiset käyttäjäkyykydet huomioidaan, kun kerrotaan datan käytöstä. Huomioidaan kuluttajien eri roolit datan lähteenä.	Varmistetaan avoimuus siitä, millaista dataa kerätään, miksi ja mihin tarkoitukseen. Muodostetaan ymmärrys siitä, millaista dataa kunkin kumppanin kanssa kannattaa jakaa.	Käytetään tarvittaessa ulkopuolista apua datan jakamisen edistämiseen kumppaneiden kanssa.	Toimitaan vain luotettavien kumppaneiden kanssa – myös kumppaneiden datan käyttö, hallinta ja periaatteet kuvataan selkeästi.
Toiminta-ympäristössä vaikuttaminen	Osallistutaan aktiivisesti keskusteluun datan käytöstä eri foorumeilla. Vaalitaan avoimuuden kulttuuria.	Osallistetaan asiakkaita prosessien ja toiminnan kehittämiseen.	Toteutetaan ketteriä yhteistyökokeiluja ja tunnistetaan asiakas-tarpeita olemassa olevan datan avulla.	Toimitaan yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa hyvien käytäntöjen löytämiseksi.	Yhteistyöprojekteissa kuvataan kaikkien osapuolten edut, hyödyt ja roolit selkeästi. Datatuntemuksesta tulee olla etua kaikille.

5. Visio – Kuinka edetään kohti reilua datan käyttöä?

Miksi organisaation kannattaa suhtautua vakavasti ja perehtyä datan vastuulliseen käyttöön? Keskeisenä syynä on luottamus. Kun kuluttajien tai muiden yritysten epäluottamus datan keräämistä kohtaan kasvaa, datavastuullinen toiminta ja dataa vastuullisesti hyödyntävät palvelut erottuvat edukseen ja voivat tuoda yritykselle kilpailuetua.

Datavastuullinen toiminta ei tarkoita pelkästään datan keräämisen minimointia ja käytäntöjen hienosäätöä, vaan myös asettumista datan lähteen asemaan. Seuraavien kaltaiset kysymykset voivat auttaa aiheen tarkastelussa: ”Jos olisin palvelun käyttäjä tai yrityksen asiakas, olisiko siitä syntyvän datan käytössä jotain, mikä yllättäisi tai hämmäntäisi minua?” tai ”Jos yritykseni datan käyttö saisi mediahuomiota, olisiko siinä mainenäkökulmasta jotain, josta tulisi olla huolissaan?” (Internet Society, 2019).

Erityisesti kuluttajaliiketoiminnassa markkinoinnin ja asiakkuuden hallinnan toimintatavat tulee ottaa uudelleen tarkasteluun. Yritysten tulisi kysyä itseltään muutama reilun datatalouden peruskysymys. Tukevatko yrityksen markkinoinnin ja datan hallinnan käytännöt yksilöiden tarvetta yksityisyyden kunnioittamiseen? Onko palvelukehityksen lähtökohtana aktiivinen ja avoin dialogi asiakkaiden kanssa, ja näyttäytykö yritys asiakkailleen luotettavana kumppanina, joka kykenee tuomaan uusia, yksilöityjä palveluja tarjolle? Palveleeko maksimaalinen datankeruu ja siihen käytetty energia yrityksen ilmastotavoitteita?

Teot rakentavat luottamusta sanoja tehokkaammin. Vastuullisen yrityksen toimintatapa näkyy yhteydenpidossa asiakkaan kanssa avoimuutena ja konkreettisesti reiluna evästekäytäntöinä ja ymmärrettävinä, kohtuullisen pituisina palveluehtoina. Tietoa tuotteista tarjoillaan aktiivisesti selkeänä, asiakkaalle helppona viestintänä kaikkialla arvo- ja toimitusverkostoissa. Viestinnän suunta on aina kahden tai monen välinen: asiakas on palveluiden kehittämisen keskiössä omine tarpeineen alusta saakka. Asiakkaalle helppoja työkaluja ja käyttöliittymiä vaikuttaa oman datansa käyttöön kehitetään ja tarjoillaan proaktiivisesti myös palautekanavana yrityksen tai ekosysteemi-palvelun suuntaan. Markkinoinnin avulla kerätty data on lähtökohtaisesti tarveperusteista ja optimoitua, ei maksimaalista, ja se hyödynnetään vastuullisesti ja täysimääräisesti palvelujen kehittämisessä.

Datavastuullisuuden edistämiseksi on tarjolla jo toimivia esimerkkejä ja työkaluja, joita kehitetään jatkuvasti. Yritysten ja organisaatioiden on hyödyllistä tutustua olemassa oleviin ratkaisuihin, kun aikeena on viedä datan käyttöä yhä reilumpaan suuntaan.

Sääntökirja datan jakamiselle

Reilun datatalouden sääntökirja tarjoaa raamit turvalliselle ja läpinäkyvälle datan jakamiselle sekä dataverkoston rakentamista helpottavia sopimus pohjia. Sääntökirjassa kuvataan oikeudelliset, liiketoiminnalliset, tekniset ja hallinnolliset säännöt, joita organisaatiot noudattavat dataverkostossa jakaessaan dataa keskenään. Sääntökirja huomioi myös eettiset periaatteet ja ihmisten yksityisyyden sekä tietosuojan vaatimukset.

Kokeilualusta

[Ihan.fi](https://ihan.fi) (Sitra 2020) on reilujen digipalvelujen kehittämisalusta. Reilun datatalouden käytännön työkalut ja mallisovellukset kootaan ihan.fi-sivustolle, joka tukee palvelukehitystä yhden luukun periaatteella. Palvelujen kehittäjät pääsevät kirjautumaan kehitysympäristöön ja voivat testata kokeilualustalla reilun datatalouden palvelujen rakentamista valmiiden teknisten komponenttien avulla sekä tuoda alustalle omaa dataansa muiden hyödynnettäväksi.

Reilun datan kriteeristö (kehitteillä)

Kriteeristö pohjautuu datatalouden periaatteisiin ja tarjoaa kriteeristön ja mittariston, joiden avulla organisaatiot voivat tarkastella toimintaansa suhteessa datan reiluun ja tehokkaaseen hyödyntämiseen. Kriteeristön kehittämisen pohjalta on suunnitteilla reilun datan sertifikaatti, jonka tavoitteena olisi auttaa yrityksiä erottautumaan kestävä datan käytön toimijana tulevaisuudessa.

Muita yrityksillä ja organisaatioilla käytössä olevia, datan tehokasta käyttöä edistäviä työkaluja

Datastrategia

Holistisen datastrategian luominen auttaa hahmottamaan liike-toiminnallisia mahdollisuuksia yrityksen käytössä olevassa datassa. Hyvä datastrategia auttaa ymmärtämään ja hyödyntämään paremmin omaa dataa, kartoittaa puutteita sekä helpottaa datan jakamista ekosysteemeissä.

Tietotilinpäättös

Tietotilinpäättös palvelee organisaation johdon päätöksentekokykyä, asiakkaiden ja sidosryhmien tiedollisia tarpeita. Se antaa kokonaiskuvan organisaation tietojenkäsittelyn nykytilasta ja käytössä olevista tietovirroista. Tietotilinpäättös on osa organisaation tietojohdamista ja sitä voidaan käyttää organisaation sisäisenä tietojohdamisen raporttina. Tietotilinpäättöksellä voidaan myös raportoida organisaation sidosryhmille tietojen käsittelyä koskevista keskeisistä asioista. (Tietosuojavaltuutetun toimisto 2012.)

Lopuksi

Toivomme, että esiin tuodut keinot ja toimenpiteet auttavat yrityksiä pohtimaan nykyistä laajemmin mahdollisuuksiaan edistää datan vastuullista hyödyntämistä ja sen roolia myös oman liiketoiminnan kehittämisessä ja osana yritys vastuun toimia. Lisäksi toivomme, että muistiossa esitetyt näkemykset ja kehittämisideat herättävät keskustelua aiheesta eri tahoilla – ei pelkästään yrityksissä, vaan myös poliittisen päätöksenteon tasolla.

Sitran teettämän kyselyn perusteella yli puolet vastanneista yrityksistä kaipaa tukea datan jakamiseen ja datan vastuulliseen hyödyntämiseen eri tahoilta. Näistä esimerkkeinä mainittakoon valtio ja sääntely- ja valvontaelimet, edunvalvontatahot sekä erilaiset verkostot ja asiantuntijatahot. Kehitettävää on päätöksentekotasolta ruohonjuuritasolle, jotta eurooppalaisiin arvoihin perustuva datatalous alkaa tuottaa niitä hyötyjä, joita siltä voidaan odottaa.

Sitran reilun datatalouden projekti tarkastelee ihmislähtöisen datatalouden edistämistä useasta eri näkökulmasta, joista yksi on datan tuominen osaksi yritys vastuuta. Eettiset, juridiset, taloudelliset ja sosiaaliset näkökulmat ovat kaikki tärkeitä, kun puhutaan datan reilusta hyödyntämisestä. Kokonaisvaltainen lähestyminen datastrategiatasoisesti on tämän vuoksi hyödyllistä ja vähentää pistemäisiä toimenpiteitä sekä tehostaa parhaimmillaan erilaisia asiakas- tai tuotantoprosesseja.

Kiitämme mukana olleita yritysten ja julkisen sektorin edustajia, jotka ovat käyttäneet aikaansa kevään ja kesän 2020 aikana osallistumalla Data osaksi yritys vastuuta -työpajasarjaan ja tarjonneet asiantuntijuuttaan kommentoimalla tuloksia sekä tuomalla työhön uusia näkökulmia. Muistio on kokoava dokumentti yritysten kanssa käydyistä keskusteluista ja näkemyksistä. Edelläkävijäyritysten innokkuus ja kiinnostus aihetta kohtaan on ollut tärkeää työn edistämiseksi. Erityiskiitokset haastatteluista ja hyvistä käytännön esimerkeistä OP-ryhmälle, Oriolalle ja Sensotrendille.

Vaikka aihe joissakin yrityksissä on jo tuttu, on se valtaosalle uusi ja vaatii siksi jatkotarkastelua, lisätyöstöä ja parhaiden käytäntöjen rakentamista ja vakiinnuttamista. Työ jatkuu mm. reilun datatalouden kriteeristön kehittämisellä. Kriteeristön avulla yritykset voivat jo lähitulevaisuudessa arvioida toimintansa kypsyyttä datataloudessa. Tavoitteena on myös edistää reilun datan merkkiä tai vastaavaa tapaa, jonka avulla ihmisten on mahdollista tunnistaa ja valita dataa vastuullisesti hyödyntäviä tuotteita ja palveluita. Tässä dokumentissa esitettyjen askelten ja ratkaisujen avulla on mahdollista valmistautua tulevaisuuden reiluun datatalouteen.

Lähteet

Ameer, Rashid, Othman, Radiah 2012. Sustainability Practices and Corporate Financial Performance: A Study Based on the Top Global Corporations.

Clougherty Jones L. (Gartner) (2020): Flip 'Don't Share Data' Mantras — Introducing Gartner's 'Must Share Data Unless' Data Sharing Model.

CTO Forum 2019. How we use data is evolving (Data on the Move, CTO Survey).

EU Council 2019. Presidency discussion paper Towards a human-centric, thriving and balanced data economy.

European Commission 2020. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Data protection as a pillar of citizens' empowerment and the EU's approach to the digital transition - two years of application of the General Data Protection Regulation.

Euroopan komissio 2020. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Euroopan datastrategia.

FIBS 2020. Kestävän liiketoiminnan huipulle.

FIBS ry. 2020. Yritysvastuu 2019 -tutkimus. FIBS:n tiedote.

Harisalo, Risto, Miettinen, Ensio 2010. Luottamus - pääomien pääoma. Tampereen yliopisto.

Ihmisoikeuskeskus 2020. YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat periaatteet.

Internet Society 2019. Policy brief – Principles for Responsible Data Handling.

Lehtiniemi, Tuukka 2020. Imagining the Data Economy. Turun yliopisto.

Malkamäki, Saara 2020. Mikä ihmeen dataverkosto? Sitra.

McKinsey 2014. Profits with purpose: How organizing for sustainability can benefit the bottom line.

Open Data Institute 2020. What is the Data Ethics Canvas?

Porter, Michael E, Mark R. Kramer 2012. Creating shared value. Harvard Business Review.

Seppälä T., Hakanen E., Lähteenmäki I., Mattila J. and Niemi R. 2019. The Resource dependency of data. Aalto-yliopisto.

Seppälä, Timo, Ylhäinen Ilkka, Hiekkanen Kari 2020. Informaatiosektorin energian- ja sähkönkäyttö Suomessa. Etla.

Sitra 2020. 35 ehdotusta Euroopan datastrategian toteuttamiseksi.

Sitra 2020. Data osaksi yritysvastuuta -työpajasarja.

Sitra 2019. Digitaalisten palveluiden käyttö. Kyselytutkimus neljässä maassa.

Sitra 2019. Eurooppalaisten yritysten tulevaisuus datataloudessa.

Sitra 2020. IHAN – Reilu datatalous.

Sitra 2020. Ihan.fi – Reilun datatalouden kokeilualusta.

Sitra 2020. Reilun datatalouden sääntökirja.

Sitra 2020. Yritysvastuu ulottuu dataan.

TEM oppaat ja muut julkaisut – 2019:5. OECD:n asianmukaisen huolellisuuden ohjeet vastuulliseen liiketoimintaan.

Tietosuojavaltuutetun toimisto 2012. Laadi tietotilinpäätös -opas.

Työ- ja elinkeinoministeriö 2020. Oikeudellinen selvitys yritysvastuulaista.

Whelan, Tensie, Flink, Carly 2016. The Comprehensive Business Case for Sustainability. Harvard Business Review.

Wäyrynen, Anna 2020. Reilusta datataloudesta vauhtia yritysten uudistumiseen. Sitra.

Wäyrynen, Anna 2020. Yritysjohdaja milloin viimeksi pohdit datastrategiaa? Sitra.

Yhdistyneet kansakunnat 2020. Kestävän kehityksen tavoitteet.

SITRA

SITRA MUISTIO lokakuu 2020

Sitran julkaisemat muistiot ovat tulevaisuustyömme taustaksi tuotettuja sisältöjä.

ISBN 978-952-347-189-4 (PDF)
www.sitra.fi

SITRA.FI
Itämerenkatu 11–13
PL 160
00181 Helsinki
Puhelin 0294 618 991
 @SitraFund